

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

8/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/8 (4) - 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi

Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

4-jild, 8-maxsus son (Oktyabr, 2024). - 240 bet.

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Maxmudov Bezzod Xamidovich</i> QORAXONIYLAR DAVLATINI XRONOLOGIK DAVRIGA OID FIKR-MULOHAZALAR	9-15
<i>Yakubov O'tkir Shermamatovich</i> SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDA JAMOALASHTIRISH SIYOSATI VA DEMOGRAFIK JARAYONLAR	16-20
<i>Ahmedova Dilafruz Xusan qizi</i> MAKTUUBLARDA Q'QON–XIVA XONLIKLARI MUHOSSABATLARINING AKS ETIШИ (XIX ACP)	21-27
<i>Xudayberdiyev Utkir Toshmuradovich</i> SOVET HOKIMIYATI YILLARIDA SURXON VOHASI IQTISODIY HAYOTIDA TEMIR YO'LLARNING O'RNI	28-32
<i>Mo'minov Xusanboy Madaminjonovich, Bo'ronov Ismoiljon A'zamjon o'g'li</i> KITOBAT SAN'ATI	33-36

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Abdullaev Altinbek Yanqibaevich, Masharipov Ozod</i> QAYTA IShLASH KORXONALARIDA KOMPLEKS IShLAB CHIqARISh qISOBINING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	37-51
---	-------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Rajabov Alisher Shavkatovich</i> MIRBOVO NAQSHBANDIY YASHAGAN DAVRDAGI IJTIMOIIY VA MA'NAVIIY MUHIT	52-55
<i>Saidkulov Nuriddin Akramkulovich</i> BARQARORLIK MASALALARI: MUAMMOLAR, TALQINLAR VA YECHIMLAR	56-60

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Dжалилова Сарварой Мехрожовна</i> ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ СЕМАНТИКИ ЦВЕТА В ФРАЗЕОЛОГИИ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА	61-66
<i>Mirzakamolova Sadoqatxon Sayidaxmadovna,</i> SIYOSIIY NUTQDA SAMIMIYLIK	67-72
<i>Saidova Nodira Djahangirovna,</i> INGLIZ TILIDAGI YONG'IN XAVFSIZLIGIGA OID ATAMALARNI TASNIFLASH	73-77
<i>Sulaymonov Bobir</i> ZAMONAVIIY LUG'ATSHUNOSLIK YO'NALISHLARI VA TERMINOLOGIYASI	78-83
<i>Faxriddinova Dilfuza</i> TABRIK NUTQIIY AKTI HAQIDA	84-87

Xusainova Zebo Ikramovna
RUS, INGLIZ TILI MADANIYATINI TASHUVCHILARINING DIALOGIDA NUTQ ETIKETINING PRAGMATIK VA KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARNING NAMOYON BO‘LISHI 88-94

Karimova Vasila Vahobovna
“GENDER” – UMUMILMIY VA LINGVISTIK KATEGORIYA 95-99

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Фазилов Фарход Маратович
АНАЛИЗ ВОПРОСОВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ПРЕСТУПНЫХ ДОХОДОВ В НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ 100-112

Bobomurodov Farxod Boymurotovich
TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATIDA INSON HUQUQLARI, ERKINLIK LARI VA QONUNIY MANFAATLARINI HUQUQIY TA’MINLASHNING RETROSPEKTIV TAHLILI 113-123

Халиқулов Комолиддин Носирович
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТ СУДЛАРИНИНГ ҚАРОРЛАРИНИ ТАН ОЛИШ ВА ИЖРО ЭТИШДА ДАВЛАТ СУВЕРЕНИТЕТИ МАСАЛАЛАРИ 124-129

Салимова Диёрахон Бахтиёржон кизи
ЛИЦА, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЕ ВОЗДУШНУЮ ПЕРЕВОЗКУ ПО ДОГОВОРУ ВОЗДУШНОЙ ПЕРЕВОЗКИ 130-135

Очилов Шермат Рашидович
ТЕРРОРИЗМГА ҚАРШИ КУРАШДА ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРИНИНГ ЭВОЛЮЦИЯСИ ВА САМАРАДОРЛИГИ: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР ТАҲЛИЛИ 136-149

Abdullayeva Nodira Odil qizi
OILAVIY (MAISHIY) ZO‘RAVONLIK DAN NIMOYALASH HUQUQINING IJTIMOIIY-HUQUQIY TUSHUNCHASI VA MANBALARI 150-156

Одилов Муҳаммадрашодхон
КОРРУПЦИЯВИЙ ЖИНОЯТЛАР ОБЪЕКТИ ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР 157-161

Ҳасанов Муҳриддин Ўроқбой ўғли
МЕХНАТ ОРГАНЛАРИДА КОРРУПЦИЯГА ОИД ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРИНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШ БЎЙИЧА НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР ТАҲЛИЛИ 162-170

Rahmonov Jaloliddin
XXI ASRDA INVESTORLAR HUQUQLARINI NIMOYA QILISHNING RIVOJLANISHI: DAVLAT SUVERENITETI VA INVESTORLAR MANFAATLARINI MUVOZANATLASH 171-176

Камилов Ойбек Хамиджонович
Глобальные тенденции студенческой мобильности в контексте теорий миграционных исследований 177-182

Азизов Ниғмонжон Пардаевич, Абдуллаев Ғайратбек Ғайбуллаевич
МАНУ ҚОНУНЛАРИДА ЖИНОЯТ ВА ЖАЗО МАСАЛАЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ 183-187

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Абутова Зульфия Жадигеровна
ПРИМЕНЕНИЕ ПЛАТФОРМЫ КАНООТ! В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ 188-195

<i>Ниязова Регина Рустамовна</i> ПОСТРОЕНИЕ УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ТРИАТЛОНИСТОВ НА ЭТАПЕ СПОРТИВНОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В ГОДИЧНОМ ЦИКЛЕ ПОДГОТОВКИ	196-202
<i>Jabborova Dilafro'z Ismatullo qizi</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ESP TALABALARI YOZUV KO'NIKMLARINI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIRI	203-206
<i>Tursunov Adizjon Nurali o'g'li</i> BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH DARAJALARI VA BAHOLASH MEZONLARI	207-212
<i>Naimova Durdona Soxibovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KO'ZI OJIZ VA ZAIF KO'RUVCHI BOLALAR TA'LIM TIZIMI	213-217
<i>Hamroyeva Sevara Nasriddinovna, Izbosarov Baxriddin Faxriddinovich</i> "BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINI STEM TA'LIMI DASTURI ORQALI O'QITISHDA EKSPERIMENT VA NAZARIY ASOSLARDAN FOYDALANIB O'QITISH METODIKASI" (MOLEKULALARNI TEZLIKLAR BO'YICHA TAQSIMOTI) MAVZUSI MISOLIDA)	218-222
<i>Shotemirov Sanjar Xolmo'min o'g'li</i> SHAXS NUTQIY FAOLIYATINING PEDAGOGIK VA METODOLOGIK TAHLILI	223-227
<i>Мустафоева Дурдона Асиловна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ НА ОСНОВЕ КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА	228-234
<i>Xoliqova Nargiza Abduvaliyevna</i> TALABALARNING TEXNIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI	235-239

Received: 10 October 2024
Accepted: 15 October 2024
Published: 25 October 2024

Article / Original Paper

THE PRESENTATION OF CRIMES AND PUNISHMENTS IN THE LAWS OF MANU

Azizov Nigmonjon Pardayevich,

Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan State and law
Chief Researcher of the Institute, Dos., Professor

Abdullayev Gayratbek Gaybullayevich,

Tashkent State Law University
2nd year student

Abstract. The article discusses the formation, content, and purpose of the Manusmriti (Laws of Manu), as well as its role in the ancient Indian legal system. It explores the concepts of crime and punishment within the Manusmriti, including their characteristics, types, classifications, and significance. The importance of punishment in ensuring social stability, the manifestation of social inequality in the application of punitive measures, and the penalties applied for crimes committed by different social strata are also examined.

Keywords: ancient India, religious-legal sources, Manusmriti, crime and punishment, types of crimes, concept of punishment, types, social justice.

МАНУ ҚОНУНЛАРИДА ЖИНОЯТ ВА ЖАЗО МАСАЛАЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

Азизов Нигмонжон Пардаевич

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Давлат ва ҳуқуқ
институтини бош илмий ходими, юф.д., профессор
E-mail: n.azizov@islas.uz

Абдуллаев Ғайратбек Ғайбуллаевич

Тошкент давлат юридик университети
2-курс талабаси
E-mail: gabdullayev551@gmail.com

Аннотация: Мақолада Ману қонунларининг шаклланиши, мазмуни, моҳияти, мақсади, уларнинг қадимги Ҳиндистон ҳуқуқий тизимида тутган ўрни, Ману қонунларида жиноят ва жазо тушунчаси, белгилари, турлари, таснифи, мақсади, жазонинг жиноий ва ҳуқуқий аҳамияти, жамият барқарорлигини таъминлашда жазо чораларининг ўрни ва аҳамияти, жазо чораларини қўллашда ижтимоий тенгсизликнинг намоён бўлиши, турли табақаларда содир этилган жиноят учун қўлланиладиган жазо чоралари ва уларнинг моҳияти баён этилган.

Калит сўзлар: қадимги Ҳиндистон, диний-ҳуқуқий манбалар, Ману қонунлари, жиноят ва жазо, жиноят турлари, жазо тушунчаси, турлари, ижтимоий адолатни таъминлаш.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI8Y2024N24.2>

Инсоният тарихида илк динларнинг вужудга келиши ва ривожланиши Ҳиндистон билан боғлиқ. Қадимги Ҳиндистонда диний манбалар кўпчиликни ташкил этиб, улар турли даврларда шаклланган. Тадқиқотчилар қадимги Ҳиндистон диний манбаларнинг даражасига қараб турларга бўладилар. Илоҳий манбалар икки катта турга бўлинади: шрутлар (“тингланган”) ва смритлар (“ёдда тутилган”). Шрутлар деганда тўртта Ведалар тушунилиб, улар азалдан Брахма томонидан Олий Худодан қабул қилиб олинган. Машҳур донишмандлар Шрутларнинг англашига қараб Смриталарни тузганлар[1.-С.3.; 2.-С.294.].

Ведалар асосида турли диний-ҳуқуқий мактаблар томонидан кўплаб дхармасутра ва дхармашастрлар – ҳуқуқий тўпламлар яратилган. Мазкур қонунлар тўпламларидан энг машҳури бўлиб, Ману қонунлари ҳисобланади. Ману қонунлари эр.ав. II асрда шаклланган. Тадқиқотчиларнинг фикрича, унда умуман инсон ҳаёти ва Ҳиндистонда яшовчи одамлар жамоаси ҳаётининг барча жабҳаларига, яъни туғилиш ва ўлим, никоҳ ва оила, уруғ ва қабила, табақалар ва жамоат бошқарувига тааллуқли бўлган қоидалар ва қонунларни топиш мумкин[3.-С.5.; 4. -С.6.].

Ману қонунлари икки минг йилдан ортиқ тарихга эга бўлишига қарамасдан, у ҳар доим тадқиқотчилар диққат-эътибори марказида бўлиб келган. Ману қонунлари немис тадқиқотчиси И.Г.Бюлер[5.-Р.ХI.], инглиз тадқиқотчиси Уильям Джонс[6. -366 p.] (Ману қонунларини биринчи марта инглиз тилига таржима қилган), J.R.Gharpure[7.], R.Ramamoorthy[8. -P.51-64.] ва бошқалар томонидан ўрганилган.

Ману қонунларининг яратилиши даври тўғрисида тадқиқотчилар орасида яқдиллик мавжуд эмас. Аксарият тадқиқотчилар унинг шаклланишини эр.ав. II аср, деб ҳисобласалар[10.-С.22.; 11. -С.18.], баъзилари Ману қонунлари аслида қадимийроқ эканлигини уқтирадилар[12.-Р.6.].

Ману қонунлари, яъни "Ману Смрити" ёки "Манави Дхарма Шастра", Ҳиндистоннинг қадимий ҳуқуқий ва ахлоқий битиклари тўпламларидан бири ҳисобланади. Унда Ҳинд халқларининг кўп минг йиллик тарихий тараққиёти тўғрисидаги маълумотлар мужассамланган. У ҳукмдорга ўғитлар, панд-насихатлар тарзида ифодаланган бўлиб, унда давлатни бошқариш, сиёсат юритиш, ҳуқуқни амалга ошириш, жиноят ва жазо, ахлоқ қоидаларига риоя қилиш, мулкдор ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилиш масалалари ўз ифодасини топган.

Ману қонунлари жамиятнинг турли қатламлари фаолиятини тартибга солувчи қоидалар ва тамойиллар тўплами. Бу қонунлар, асосан, Брахманизм динига оид бўлиб, улар диний, ахлоқий ва ҳуқуқий масалаларни қамраб олади. Ману қонунлари 12 бўлимдан иборат бўлиб, улар ҳар бири маълум бир соҳани тартибга солади, шу жумладан, жиноят ва жазо масалаларини ҳам [13.-Р.45.].

Ману қонунларида жиноят, асосан, диний ва ахлоқий нуқтаи назардан кўриб чиқилади. Унга кўра, жиноят – шахснинг жамиятга, дин ёки ахлоқ қоидаларига қарши бўлган ҳаракатларидир[3.-С.5.]. Ману қонунларида жиноятларни турларга бўлишда тадқиқотчилар орасида яқдиллик йўқ. Ману қонунларида 18 турдаги ҳуқуқбузарликлар ҳақида сўз борса[3.-С.268.], тадқиқотчилар, уларни у ёки бу асосларга кўра таснифлайдилар[14.].

Ману қонунларида, ҳуқуқбузарликлар соҳаларга қараб фарқланмайди, балки улар етказилган зарарнинг оғир ёки енгиллигига қараб фарқланади. Унга кўра, қарзни тўламаслик, гаров, ўзига тегишли бўлмаган нарсани сотиш, савдо ёки бошқа бирор бир уюшмада иштирокчилик, олган нарсасини қайтармаслик, иш ҳақи тўламаслик, битимни бузиш, савдони бузиш, хўжайиннинг чўпон билан низоси, чегара тўғрисидаги низолар, туҳмат, ҳақорат қилиш, зўравонлик, зино, эр-хотин ўртасидаги низолар, меросни тақсимлаш, ошиқ ўйнаш, қасам ичиш ҳаракатлари ҳуқуқбузарлик сифатида белгиланган[3.-С.268.].

Тадқиқотчилар Ману қонунларида белгиланган жиноятларни қуйидаги турларга бўлиб ўрганишни таклиф этадилар: *биринчиси*, мулкка қарши жиноятлар: ўғирлик, талончилик, фирибгарлик ва бошқалар; *иккинчиси*, шахсга қарши жиноятлар: қотиллик, жароҳат етказиш, ҳақоратлаш ва бошқалар; *учинчиси*, динга қарши жиноятлар: динни камситиш, диний маросимларни бузиш ва бошқалар. Бу жиноятлар, уларнинг оқибатлари ва қандай жазолар қўлланиши кераклиги ҳақида Ману қонунлари аниқ қоидалар ва тамойилларни белгилайди[15.].

Ману қонунларида қўлланиладиган жазо миқдори, содир этилган жиноятнинг оқибатига боғлиқлиги аниқ белгиланган. Унда, жиноятнинг турига ва жиддийлигига қараб жазо тайинлаш назарда тутилган. Жумладан, ўғирлик ва талончилик жиноятлари жуда жиддий ҳисобланган. Ўғирлик қилган шахсга одатда жисмоний жазо берилган, масалан, тан жароҳати ёки мол-мулкни қайтариш талаби қўйилган. Талончилик жиноятларида оғирроқ жазолар, масалан, узоқ муддатли қамоқ жазоси тайинланган.

Худди шунингдек, қотиллик ва жароҳат етказиш жиноятлари учун оғир жазолар тайинланган бўлиб, қотиллик учун одатда ўлим жазоси ёки узоқ муддатли қамоқ жазоси берилган. Тан жароҳат етказилган ҳолатларида, жазоларнинг оғир ёки енгиллиги етказилган жароҳатга қараб белгиланган.

Ману қонунларида диний жиноятлар, масалан, диний маросимларни бузиш ёки динни камситиш, одатда диний қоидалар билан боғлиқ жазо билан жазоланади. Бу жазолар кўпинча диний раҳбарлар томонидан белгиланган ва жамият учун маънавий оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган.

Бошқа диний-ҳуқуқий манбаларида бўлгани каби, Ману қонунларида жиноят учун жазо масаласига алоҳида эътибор қаратилган. Унга кўра, бутун олам фақат жазо воситаси орқали бўйсунди, чунки бу дунёда пок инсонни топиш ўта мушкул. Фақат жазо чораси олдидаги кўрқув билан одамлар фойдали иш қилишлари мумкин. Жазо чораси қўллашда иккиланиш туфайли, бутун халқ безовта бўлиши, барча табақалар бузилиши, инсонлар ўртасидаги чегаралар йўқолиши мумкин. Жазони қўллаш – адолатли, эҳтиёткорона йўл тутувчи, доно, дхарма маъносини ҳамда завқланиш, бойликнинг аҳамиятини биладиган ҳукмдорга топширилган[16.]. Мазкур уч хислат ёрдамида тегишли тартибда жазони қўллайдиган ҳукмдор равақ топади, ҳиссиётга берилган, барқарор бўлмаган бузуқ табиатли эса, жазо туфайли яксон бўлади[3.–С.233.].

Жазо улкан қудратга эга бўлганлиги учун, тажрибасиз киши томонидан қийинчилик билан қўлланилади, дхармадан чекинган ҳукмдорни эса, бутун қариндошлари билан бирга ҳалок қилади. Кейин у бир қалъани, мамлакатни, ҳаракатда бўлган ва ҳаракатсиз дунёни ва ҳатто донишмандларни ҳам яксон қилади. Дўсти бўлмаган, аҳмоқ, очкўз, илмсиз, дунё лаззатларига муккасидан кетган киши тўғри бошқара олмайди. Жазо пок, адолатли, шастриларда айтилганидек йўл тутадиган, яхши ёрдамчиларга эга бўлган ва донолар томонидан қўлланилиши мумкин[3.–С.233.].

Ману қонунларида жазонинг мақсади нафақат жиноятни жазолаш, балки жиноятчини тарбиялаш ва жамиятда тартибни сақлашдир. Жазо, шунингдек, жиноятни олдини олиш ва жамиятдаги адолатни таъминлашга қаратилган.

Жисмоний жазо, масалан, тан жароҳати ёки жисмоний мажбуриятлар, жиноятчини жазолаш учун қўлланилади. Бу жазолар одатда жиноятнинг оғирлигига қараб белгиланади.

Ҳукмдор ўз мамлакатада ўзини тўғри тутиши, душманларни қаттиқ жазолаши, содиқ дўстларга нисбатан тўғри бўлиши, брахманларга нисбатан сабрли бўлиши лозим.

Ўғрилар томонидан ўғирланган мол-мулк ҳукмдор томонидан барча табақаларга қайтарилиши лозим. Уни ўзлаштирган ҳукмдор ўғрининг айбини ўз бўйнига олган ҳисобланади.

Ману қонунларида жазо чоралари ва уларнинг қўлланиши объектлари ҳам аниқ белгиланган. Унда жазо чораси қўлланиши мумкин бўлган ўнта объект кўрсатилган

бўлиб, лекин бу жазолар брахманга татбиқ этилмаган. Бу объектларга: жинсий аъзолар, бачадон, тил, икки қўл, икки оёқ, кўз, бурун, икки қулоқ, мулк ва бутун тана кирган[3.–С.288.].

Бу жазолар қўлланилишидан олдин, содир этилган жиноятнинг сабаблари, жойи, вақти аниқланиши, айбдорнинг ҳолати, жиноятнинг моҳияти кўриб чиқилиши, жазолашга лойиқ бўлганлар жазоланиши лозим бўлган. Ману қонунларига кўра, адолатсиз жазолар дунёда ор-номусни топтайди ва инсонлар орасини бузади. Ҳукмдор жазога нолайиқни жазолаш, жазога лойиқни эса жазоламасдан ўз зиммасига буюк шармандаликни олади ва дўзахга равона бўлади.

Ману қонунларида жазолар қўллашда кетма-кетликка риоя қилишга чақирилган. Унга кўра, ноўрин хатти-ҳаракат содир этганлар аввал огоҳлантирилган, ундан кейин ҳайфсан эълон қилинган, учинчи марта жаримага тортилган ва шундан кейингина – тан жазоси қўлланилган. Агарда уларни тан жазоси ҳам тўхтатиб қола олмаса, унда тўртта жазо чоралари бир вақтда қўлланилган[3.–С.288.].

Ману қонунларининг жиноят ва жазолар ҳақидаги қисми қадимги ҳинд жамиятининг ҳуқуқий ва ахлоқий тамойилларини ўзида мужассам этган. Ушбу қонунлар, асосан, ижтимоий қатламлар (табақалар) ўртасидаги тенгсизликни ҳуқуқий даражада мустаҳкамлаб, ҳар бир шахснинг ижтимоий мавқеига қараб жиноят ва жазо тизимини ўзгартириб бориши билан ажралиб турган. Жиноятлар, асосан, қотиллик, ўғрилик, фирибгарлик, хиёнат ва оилавий мажбуриятларнинг бузилиши каби ижтимоий ва ахлоқий қадриятларга қаратилган бўлиб, жазолар кўпинча қаттиқ ва оғир шаклда белгиланган.

Ману қонунларига кўра, содир этилган жиноятлар учун жазо белгилашда, юқори табақа вакиллари турли енгилликлардан фойдаланиши мумкин бўлган. Лекин ушбу енгилликлар қуйи табақа вакиллари ва қуллар учун қўлланилмаган. Масалан, қуйи табақа вакиллари учун ўлим жазоси, қаттиқ тан жазолари кенг қўлланган. Баъзи жиноятлар учун жамоатчилик олдида шарманда қилиш ёки жамоатдан вақтинчалик чиқариб юбориш ҳам одат бўлган.

Шу билан бирга Ману қонунларида ижтимоий жазолар ҳам қўллаш кўзда тутилган. Унга кўра, жиноят содир этган шахсларни жамоатдан ажратиб қўйилган. Жиноятчилар, жамоат ишларига жалб этилганлар ёки жамоатдан четлатилганлар. Бундай жазолар, ижтимоий низоларни олдини олиш учун қўлланилган. Бундан ташқари турли хил мажбуриятлар юкланган. Жиноят содир этганлар ёки ҳуқуқбузарга мажбуриятлар юкланган. Бу мажбуриятлар жиноят содир этган шахснинг ижтимоий мақеига қараб белгиланган[15.].

Ману қонунларининг мақсади фақат жиноятчиларни жазолаш эмас, балки жамиятдаги тартиб-интизомни, ахлоқий қадриятларни ва диний тамойилларни сақлашдан иборат эди. Шунингдек, улар жамиятнинг ўзига хос ижтимоий ва диний иерархиясини мустаҳкамлашга қаратилган. Шу орқали Ману қонунлари қадимги ҳинд жамиятининг ҳуқуқий тизими ва ахлоқий фалсафасини акс эттириб, ижтимоий-сиёсий муносабатларни тартибга солишда муҳим роль ўйнаган.

Хулоса қилиб айтганда, Ману қонунлари қадимги ҳинд ҳуқуқий манбаларидан бири бўлиб, унда жиноят ва жазога оид ўзига хос мураккаб тизим кўзда тутилган. Мазкур қоидалар жамият тараққиёти, инсонларнинг турмуш тарзи ва дунёқарашига мос ҳолда, жамиятда барқарорликни таъминланишига хизмат қилган. Ману қонунлари жамиятни ахлоқий жиҳатдан ҳимоя қилишга хизмат қилган бўлса-да, ижтимоий тенгсизликни ҳуқуқий жиҳатдан қўллаб-қувватлаган мураккаб ҳуқуқий меъёрлар сифатида ўз аҳамиятини сақлаб қолган.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Самаведа / пер. и ком. С.А. Матвеева. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2005. –463 с.

2. Всемирная история: Век железа / А.Н.Бадак, И.Е.Войнич, Н.М.Волчек и др. –Мн: Харвест, 2003. –512 с.
3. Законы Ману.— М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 496 с.
4. Charles J. Naegele, JD, LL.M. History and Influence of Law Code of Manu. San Francisco, California. 2008. –264 p.
5. The Laws of Manu. Translated with extracts from seven commentaries by G.Buhler. Motilal Banarsidass/. Delhi. Varanasi. Patna. 1964. –345 p.
6. William Jones. Institutes of Hindu Law, Or, The Ordinances of Manu, According to the Gloss of Cullúca, Comprising the Indian System of Duties, Religious, and Civil. The Lawbook Exchange, Ltd., 2007 – 366 p.
7. Ghārpure J.R., Hindu Law Texts Ser/ Bombay, 1920. –288 p.
8. Ramamoorthy, R. (1974). The Concept of Punishment under Manu Smriti. Indian Philosophical Quarterly 2. –P.51-64.
9. Benoy Kumar Sarkar. The Hindu Theory of the State // Political Science Quarterly, Volume 36, Issue 1, March 1921, Pages 79–90, <https://doi.org/10.2307/2142662>
10. История политических и правовых учений. Учебник для вузов. Изд. 2-е, стереотип. Под общ. Ред. члена-корреспондента РАН, доктора юридических наук, профессора В.С.Нерсесянца. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА. М, 1999. –736 с.
11. Демиденко Г.Г. История учений о праве и государстве: Курс лекций. – 2-е изд., переаб. И доп. – Харьков: Право, 2008. –432 с.
12. Charles J. Naegele, JD, LL.M. History and Influence of Law Code of Manu. San Francisco, California. 2008. –261 p.
13. Manu Smriti (Gustav Bühler, “The Manusmriti”): (Bühler, 1886). –148 p.
14. https://www.academia.edu/110434997/Patrick_Olivelle_Donald_R_Davis_Jr_eds_Hindu_Law_A_New_History_of_Dharma%20C5%9B%C4%81stra
15. <https://www.wisdomlib.org/hinduism/book/manusmriti-with-the-commentary-of-medhatithi/d/doc201032.html>)
16. Manu Smriti: A New Translation" by N. M. Penzer Manusmriti_201601

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/8 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).